

XXV/3 Pannonhalmi Szemle

50350
33199 Ft
923

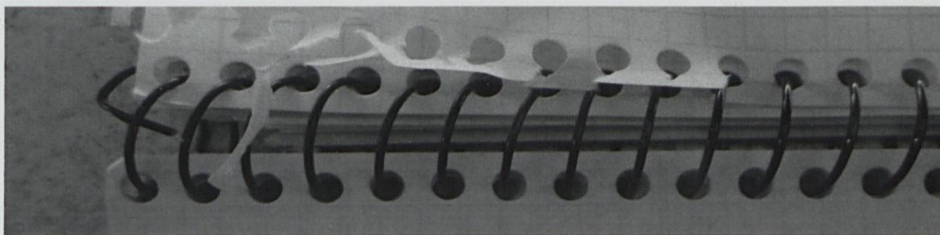
2018 MARE 23

közös ház.....

gyermek.....

hatalom.....

PANNONHALMI SZEMLÉ

Főszerkesztő: Gelencsér Gábor 2017 XXV/3. Felelős kiadó: Várszegi Asztrik

Szerkesztők:

Dejcsics Konrád, Fehérváry Jákó, Hardy Júlia,
Hírka Antal, Juhász-Laczik Albin,
Komálovics Zoltán, Schmal Dániel, Tillmann József

TARTALOM

Ferenc pápa beszéde a kolumbiai püspökökhöz 3

TANULMÁNYOK

TELEGDI-CSETRI ÁRON: Ki a nagyobb?	12
HIDAS ZOLTÁN: Kötetlenség és kötöttség, elkötelezettség és kötelék (<i>Hatalom és személy közös fogalomtörténetéből</i>)	24
ÁDÁM ISTVÁN PÁL: Hentesek, hatalom, holokauszt	39
JUHÁSZ-LACZIK ALBIN: A Fatimai Magyar Kálvária a hatalom szorításában	60
GÉGÉNY ISTVÁN: Ország, hatalom, dicsőség	65

VERSEK

VÖRÖS ISTVÁN: Heidegger Párizsban	74
Költözés	75
Búcsú a porciától.	76
DOBAI LILI: Klaviatúra F-re hangolva	77
G. ISTVÁN LÁSZLÓ: Mint egy jurtát	79

MŰVEKRŐL

SZALAGYI CSILLA: Létbevágó közjáték (<i>Költészeti létezés Vörös István Heidegger, a postahivatalnok című kötetében</i>)	80
PERCZEL ISTVÁN: Az indiai keresztény művészet emlékei (<i>Műfajok, kronológia, történeti és társadalmi körülmények, 1. rész</i>)	90

KÖTELES PÉLDÁNY

FIGYELŐ

SZARKA ZOLTÁN: „Az fáj, ha nem beszélhetek” (Néhány gondolat Zoltán Gábor Orgia című regényéről)	109
KOMÁLOVICS ZOLTÁN: Vigasztalás és irgalom (Fabiny Tamás: A kötényes Isten)	112
CSORDÁS ZOLTÁN: Szabadon lenni Máthé Andrea: Szabályokon innen és túl (Művészeti, művészetelméleti esszék és tanulmányok)	116
SÁGHY MIKLÓS: A vizuális befolyásolás hét évtizede (Plakátkiállítás Szegeden).	119
CSENGERY KRISTÓF: Szólisták passiója (Bach: János-passió)	122

A REGULA ÖSVÉNYÉN

VÁRSZEGI ASZTRIK: A hatalom kérdése Szent Benedek Regulájában	126
---	-----

NAPLÓ

TARTALOM

Ferenc pápa beszéde a kolumbiai pápökökről	3
--	---

TANULMÁNYOK

TELEGDI-CSETRI ÁRON: Ki a nagyobb?	12
HIDAS ZOLTÁN: Költészet és költészet-elméleti elméletek	24
ÁDÁM ISTVÁN PÁL: Henterek, hatalom, holokauszt	39
JUHÁSZ-LACZKAI ALBÁN: Folyóiratunk támogatója	60
GÁBOR ÁDÁM: Ország, hatalom, dicsekvés	65

Nemzeti Kulturális Alap

Kövesse nyomon a Facebookon is a Pannonhalmi Szemle egyes számainak alakulását:

<https://www.facebook.com/pages/Pannonhalmi-Szemle/465592133525213?ref=hl>

Megjelenik negyedévenként · Kiadó: Pannonhalmi Főapátság · Felelős kiadó: Dr. Várszegi Asztrik főapát · Honlap: www.phszemle.hu · Levélcím: 9090 Pannonhalma, Vár 1. · E-mail: kultur@osb.hu · Tel.: +36 96 570 129 · Előfizethető a szerkesztőség címén. Előfizetési díj egy évre 2400 Ft plusz postaköltség · Borító és tipográfiai terv: Schmal Károly · Szöveggondozás: Haraszi Judit · Műszaki szerkesztő: Hartai Krisztina · Szerkesztőségi titkár: Majoros Nóra · Nyomtatás: Print Brokers Team Kft. Web: www.nyomda-online.hu · Felelős vezető: Egyházi Zsolt · ISSN 1216-9188

Mindezek fényében olvasandók a könyv első részében található művészeti szövegek. Pontosabban kínálja magát ez a lehetőség a könyv egészének megközelítése és az egy egésként való értelmezés számára. Még akkor is, ha időrendben mindenképp a tanulmányokkal találkozunk először a szisztematikusan olvasó. A tanulmányok tematikus sokfélesége jól mutatja azt a szerzteágazó érdeklődést, amellyel a szerző jelen van a művészeti szcénában. A tanulmányok elsősorban festészeti kérdésekkel foglalkoznak, de helyet kapnak a kortárs tánc, a film és az irodalom egyes alkotásai is, majd olyan általános kérdések, mint a szakralitás és a kortárs képzőművészet kapcsolata, az erotika vagy az idegenség.

Az írások többsége alkalmi mű, érzékeny rezonorként reflektál a korunkban aktuálisan felmerülő témákra, s csak néhány tanulmány olyan éveken át érlelt szöveg, amely itt e kötetben nyerte el végleges formáját. A szerző a szakralitás és a kortárs képzőművészet lehetséges kapcsolatát vizsgáló *A szellem időtlen tartalma* című írásában így fogalmaz: „Kiindulásként szeretném hangsúlyozni, hogy írásom, bár állításokat gyűjt össze, példákat említ, szándéka szerint elsősorban kérdez, elgondolkodik, mintsem választ adna, összefoglalna vagy eredményre jutna. Mivel a téma maga utasítja vissza az eredményeket. A szakralitás kérdéskörét a kortárs műalkotás és a befogadó viszonylatában vizsgálom, azt a közties időt és teret, amelyben relációba lép(het)nek egymással.” (68. old.) Ez az attitűd mindegyik szövegben erősen jelen van. Ezért a tanulmányok néha inkább elmélkedéseknek tűnnek.

A kötet számomra legérdekesebb írása, a *Szemfényvesztés és*

tiszta szemlélet című tanulmány Cornelius Norbertus Gijsbrechts *Egy bekeretezett festmény visszajá* című festményéről (1668–1672) szól. E mű rendkívüli módon példázza azt a szellemi és problematikai rokonságot, amely az érett barokk művészet és a kortárs képzőművészet között fennáll. Ez a festmény alaposan körüljárt, festészetileg számtalanszor megfogalmazott műfajok szuperpozíciója. Itt találkozunk össze a trompe l'oeil és a quodlibet műfaj, s hoz létre egy, a korban szinte egyedülálló új minőséget a festészeti problémafelvetés területén. Ezáltal válik végtelenül modernné. Képként reflektál arra a kérdésre, hogy mi a kép? Mit várhatunk egy képtől? És mit várhatunk érzékeinktől egy képpel kapcsolatban? Tehát arra vonatkozik, miként ismerjük meg a világot.

Írásomban eddig a szerzőről beszéltem. Kerültem, hogy megnevezem újra és újra Máthé Andréát. Hosszú töprengés eredménye ez a megoldás. Ugyanis a szerző szépíróként a Dobai Lili írói álnevet használja és a L'Harmattan Kiadónál 2014-ben megjelent könyvét (*Képeskönyv*) ezen a néven jegyzi. *A szabályokon innen és túl* címdolgalán viszont Máthé Andrea a szerző. Ezzel is jelezve, hogy itt nem szépirodalomról lesz szó. Am a beigért különbség a könyv lapjain valahol elsikkad. Az írások hangvétele, gondolkodásmódja, a beszélő ugyanaz. A stílusbravúr elmaradt, a két személy nemcsak bennünk, olvasókban olvad össze, hanem benne is. Így joggal bátoritanánk a szerzőt a rejtőzködés befejezésére: mint alkotó is bátran lépjen fel saját nevéen. (*L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2017*)

Csordás Zoltán

A vizuális befolyásolás hét évtizede

Plakátkiállítás Szegeden

Immanuel Kant az esztétikai érzékelés fő sajátosságának az érdeknélküliséget tekintette, vagyis egy művészi tárgy megítélésekor a hasznosság elvét, a befogadó számára megjelenő szociális funkciót kizárta az esztétikai, azaz a művészi szépség (puszta) megítélésének folyamatából. E korlátozó megközelítés – amely jelentősen meghatározta az elmúlt kétszáz év európai művészettörténetét és -elméletét – nehezen alkalmazható plakátok esetében. Egy utcai hirdetés elsődleges célja ugyanis nem az érdeknélküli gyönyörködtetés (bármit is értünk ezen amúgy), hanem konkrét politikai, gazdasági stb. üzenet megfogalmazása, amelyet a megrendelő szervezet vagy egyén kíván a nagyközönséghez eljuttatni. Ennyiben a plakátok, teszem azt, a művészi festményeknél jóval direkter módon kapcsolódnak a létrejöttüket meghatározó társadalmi, történeti folyamatokhoz.

A szegedi Móra Ferenc Múzeum *PlakArt – Vizuális művészet a számítógépes grafika előtt* című tárlatának kialakításakor – az imént írtakkal összhangban – a kommunikációs funkciót lényegében az esztétikai szempontok elé helyezte, hiszen 7 évtized 160 plakátját stílus- és formatörténeti kronológiába sorolás helyett több téma köré csoportosította: sport, turisztika, sajtó, filmplakátok, revízió (Trianon), Horthy-korszak, Rákosi-rendszer, Tanácsköztársaság, világháborúk, egészségmunkavédelem, kereskedelem-gazdaság, kiállítás, rendezvények. A történeti korokat átmetező témacsoportosítás ugyanakkor korántsem akadályozza a historikus összefüggések érzékeltetését, ami

a kiállított anyag természetét tekintve egyáltalán nem meglepő. Az utcai hirdetések ugyanis olyan kommunikációs felületek, amelyeken a cégek, a politikai pártok, a mindenkori hatalom tömegeknek szánt üzenetei öltenek látható formát, s ennyiben azok az adott kor gondolkodásmódjának, ideológiájának a vizuális tükröként, beszédes lenyomataiként is értelmezhetők. A *PlakArt* kiállítás érdekessége, hogy nemcsak a nagy, sorsfordító események (háborúk, Trianon stb.) lelkesítő és cselekvésre buzdító üzeneteit, hatalmi propagandáját, hanem a különböző időszakok közönségformáló erőinek sportról, szabadidőről, közlekedési szokásokról vagy éppen az alkoholról vallott elképzeléseit is gazdagon láthatóvá teszi.

A plakátkultúra 19. század végi kialakulása, majd széles körű elterjedése Magyarországon a 20. században nyilván nagymértékben összefüggött a modernizációval, az ipari, gazdasági fellendüléssel, a tömegmédiumok (mozi, nyomtatott sajtó) fejlődésével, valamint a társadalom fokozatos demokratizálódásával. Mindenekelőtt a megfelelő nyomdaipari fejlesztések híján a vizuális és szöveges üzenetek nem jutottak volna el (kellő mennyiségben, méretben, színben) az emberek tömegeihez. Erősödő gazdaság nélkül pedig a reklámpar plakátigénye jóval alacsonyabb lett volna, míg a politikai kultúra fejlődése a különböző (akár hatalmon, akár ellenzékben lévő) pártok tömegkommunikációs szándékát növelte, s tette láthatóvá a korabeli falragaszokon. A *PlakArt* kiállítás érdeme, hogy a plakát fejlődéstörténetét hangsúlyosan összekapcsolja a 20. század eleji modernizációs folyamatokkal. Külön szekcióban láthatók például a nagy népszerűsége szert tett médium, a néma- és hangosfilmek

közönségcsalogató anyagai, valamint az egyre nagyobb példányszámban megjelenő napilapok és folyóiratok reklámfelületei, illetve a modern élet divatos tevékenységeit, a turizmust, a sportot és nem utolsósorban az egészségmegőrzés módjait propagáló plakátok. A gyorsuló, mindinkább gépesített életmód a falragaszok stílusán, formanyelvén alapvetően is nyomot hagyott, hisz a 19. század végének részletező, túldíszített, oklevélszerű hirdetőményeit, amelyek lassú, szemlélődő befogadást igényeltek, fokozatosan leváltották a modern kor ritmusához sokkal inkább alkalmazkodó, élesebb kontúrokat, harsányabb színeket, síkszerű ábrázolást alkalmazó, egyszerűbb, modern stílusú plakátok. A figyelemmegragadás és gyors(abb) információközlés (modern) módjait, vizuális eljárásait persze nagyban meghatározzák az éppen uralkodó festészeti, képzőművészeti korstílusok – amiképpen ez a szóban forgó kiállítás anyagán is jól látható.

Kétségtelenül annak is „üzenet”-értéke lehet, ha egy plakát minőségi, művészi kidolgozottsága háttérbe szorul a hirdetőmény tartalmához képest. A nyilas uralom idején, 1944-ben született egyik falragaszon például (az alkotó neve nem jelölt) Szálasi Ferenc idealizált profilja mellett a párt lobogója, a kép alján pedig a következő felirat látható: „Kitartás!” Az egyszerű, lelkesítő üzenet célba érését semmiféle művészi elvonatkoztatás, többértelműség nem akadályozhatta. De hasonlóan szimplifikált Manno Miltiades *Horthy!* (1919) című alkotása is, amely alapvetően egy hajó kormánykereket és az azt megragadó vastos alkarokat ábrázolja. Noha némi elmemunkára ugyan szüksége van a befogadónak, amikor a hajó kormánykereket (amelyet

akár a néhai altengernagy is irányíthatott) az ország vezetésének tevékenységével összekapcsolja, de ezt leszámítva az ábrázolás maga mentes a művészi absztrakció kreatív megoldásaitól. Az imént említett plakátok ellenpéldái a Tanácsköztársaság propagandaanyagai. Ezek célja hasonló, mint a nyilas vezetők és az ellenforradalmi erők által megrendelt falragaszoké: a lehető legegyszerűbben és hatásosan cselekvésre buzdítani az embereket. Formanyelvük azonban már alkalmazza az expresszív hatáskeltés artisztikus eljárásait. A *Vörös katonák előre!* (Utiz Béla, 1919), vagy a *Világ proletárjai egyesüljetek!* (Pór Bertalan, 1919) című nagyméretű alkotások például kubisztikus tagolásukkal, absztraháló technikájukkal hozzák létre azt a kompozíciós dinamikát, amely valóban erős befolyással lehetett a korabeli befogadók tömegeire.

A Tanácsköztársaság propagandaanyagainak alkotói közé tartozott a 20. század első felének egyik legjelentősebb plakátművésze, Bíró Mihály is. Az 1912-es, *Népszavát* reklámozó falragaszán (*Népszava – Itt az írás!*) tűnik fel először az a monumentális, erőteljes duzzadó, kalapácsát sújtásra lendítő vörös alak, aki utóbb a szociáldemokráta mozgalmak ikonikus figurájává vált. Nem véletlen, hogy az 1919-es május elsejét hirdető plakáton ismét megjelenik a régi rendet szétzúzni szándékozó robusztus ember, sőt, még a szociáldemokraták 1945-ös választási falragaszán is szerepelteti őt Rohonyi Károly, kinek alkotásán egy fehér békegalamb hozza el a magyaroknak a régi, militáns rendeket szétzúzó kalapácsos embert. Érdekes, hogy Bíró népszerű figurája még Manno Miltiades ellenforradalmi plakátján is feltűnik 1920-ban. Ez esetben azonban

már azt látjuk, hogy a kalapácsos ember roppant ütése a magyar címer-törő darabokra (szimbolikus értelemben persze), amit a vörös gigász (erről árulkodik kétségbeesett, elkeseredett arca) utólagosan nagyon megbán.

A Rákosi-diktatúra politikai propagandája – amely a tárlat egyik külön szobájában kapott helyet – a vágykeltés reklámokból jól ismert vizuális eljárásait is alkalmazza. A kor hirdetései ugyanis egy ideális, boldog világ (vágy)képét sugallják, ahol mindenki mosolyog és láthatóan nagyon elégedett új helyzetével. Örömmel szolgáltatók be például a parasztok mezőgazdasági terményeiket (Pál György *Teljesítettük a beadást!* című munkáján 1951-ből), mert pontosan tudják, hogy ezzel egy jobb világot építenek. Nyilván a kommunista diktatúra éve a legkevésbé sem voltak olyan boldogok és paradicsomiak, mint amilyenek azt a szocreál plakátok lefestik. A harmincas évek ország-népszerűsítő, turisztikai hirdetései szintén a vágykeltés módszerével élnek. Szemben a Rákosi-kori propaganda részleteiben valóságos, ám egészen hazug formanyelvi megoldásaival, ezek a plakátok tetszetős színharmóniáikkal, letisztult felületeikkel, ötletes absztrakcióikkal egy vonzó, valóban vágyébresztő, ámde korántsem valóságos világot teremtenek szemlélőik számára.

A komolyan vagy éppen humorosnak szánt plakátok mellett néhány „bizarr” üzenetre is találunk példát a kiállításon. A „fürcsaság” oka persze részben a korabeli kontextus hiányával magyarázható, hisz nehezen érthető például, hogy a fiatalságot ígérő kozmetikai termék reklámján miért vonszol a hóna alatt egy csinos, fiatal, energikus nő egy idős, potrohos öregurat (Földes

Imre: *Szépségápoláshoz a Dido kell!*, 1914). Talán azért, mert utóbbi fizeti a kozmetikai termékek árát, de az is lehet, hogy azért olyan öreg a férfi a nőhöz képest, mert ő nem használja a fiatalító szereket. Akárhogy is, kissé meglepő (mai szemmel legalábbis), hogy a pár tagjai közti jelentős korkülönbség válik a plakáthumor forrásává. Furcsa az is, amikor egy cigarettafilter-reklám felnőtt ruhába öltözött boldog gyerekeket ábrázol, mintha voltaképpen ők örülnének igazán az új dohánytermék piaci megjelenésének (Adler György: *Senator Celofilter*, 1930). A Népiéleti Minisztérium bölcsődét népszerűsítő (Csavlek Márta által tervezett) hirdetménye 1951-ből pedig már a saját korában is bizarrul hathatott. A kép háttérben egy házaspár látszik, amint a munkahelyük felé bandukolnak, az előtérben pedig két, rácsos ágyba kapaszkodó gyerek bámul ki a kompozícióból, akik boldognak szánt mosolya a fura árnyékolás miatt inkább fenyegető, sátáni vigyornak hat, éppen úgy, mintha egy horrorfilm transzcendens erőik által megszállt kiskorú hősei volnának. Ráadásul a gyerekek körüli üres, homogén tér inkább sugallja az elhagyatottságukat, mintsem a bölcsőde gondoskodó biztonságát.

A tárlat rövid ismertetője – amellyel a kiállítás lelegején találkozhatunk – többek közt azzal igyekszik fokozni a látogatók érdeklődését, hogy a közszemlére tárt anyag eredetiségét hangsúlyozza. Plakátok esetében persze nehéz „eredetiségről” beszélni, hiszen a falragaszok sosem egyedi példányok, hanem a technikai sokszorosítás (tömeg)termékei. Mindazonáltal valóban lenyűgöző látni például a már említett *Világ proletárai egyesüljete!* című plakát eredeti méreteit (ami az al-

bumok, tankönyvek reprodukcióin kétségtelenül nem tapasztalható meg), illetve a falragaszok esetenként megsárgult anyaga, szakadozott, töredezett végű szélei is az „eredetiség” jeleként azonosíthatók. Az elkerülhetetlen anyagromlás nyomai ugyanis azt érzékeltetik, hogy a kiállított plakátok tényleg a letűnt korok originális relikviáiként kerültek a tárlat anyagába.

A falragaszok „patinás” elváltóságain túl üvegvitrinokban elhelyezett antik tárgyak – ezek összefüggésben állnak a közszemlére tett hirdetésekkel: egy pár bőrlábbeli a Palma cipősarok reklám tőzsomszédságában, ÁVH-s bőrkabát a Rákosi-kort bemutató szobában stb. – szintén a kiállított anyag kordokumentum beagyazottságát, kordokumentum voltát hangsúlyozzák. A historikus kontextus felidézését – főképpen gyerekek számára – interaktív, többek közt egyszerű játékokat, korabeli képes film-anyagokat kínáló konzolok segítik a kiállítóterekben. Ezek a „kiegészítők” szintén hozzájárulnak ahhoz, hogy a tárlat befogadása valóban olyan időutazássá váljon, amely hét évtized politika-, gondolkodás- és ipartörténetének bejárását teszi lehetővé – átvitt és esztétikai értelemben egyaránt.

(PlakArt – Vizuális művészet a számítógépes grafika előtt, 1890–1956. Móra Ferenc Múzeum, Szeged. A kiállítás 2017. december 31-ig látható.)

Sághy Miklós

Szólisták passiója

Bach: János-passió (Lothar Odinius [Evangélista], Christian Immler [Jézus], Ditte Andersen, Lenneke Ruiten [szoprán], Delphine Galou, David Hansen [alt], Colin Balzer, Valerio Contaldo [tenor], Yorck Felix Speer [basszus], Les Musiciens du Louvre, vezényel Marc Minkowski)

Ha a klasszikus zene iránt érdeklődők társadalmában valaki passiót említ, szinte biztosra vehetjük, hogy Johann Sebastian Bach *Máté-passiójára* gondol. Ez a mű szinte teljességgel uralja az utókor közönségének a műfajról alkotott képét. A tájékozottabbak talán tudnak Heinrich Schütz *Máté-passiójáról*, néhányan nyilván hallották a két, azonos szövegre komponált művet, Telemann és Händel *Brockes-passióját* (Barthold Heinrich Brockes többek által megzenésített szövegére), megint mások találkozhattak már Carl Heinrich Graun *Der Tod Jesu* [Jézus halála] című passió-oratóriumával, amely keletkezése, 1755 után közel egy évszázadon át rendkívül népszerű volt német nyelvterületen. A kortárs repertoárban is tájékozottak bizonyára hallották már Krzysztof Penderecki híres *Lukács-passióját*, sőt Arvo Pärt *János-passióját* is, az új magyar zene iránt fogékonyak pedig arról is tudhatnak, hogy a kiváló fiatal zeneszerző, Zombola Péter (1983) is komponált egy kiemelkedő kvalitású művet *Passió* címmel, s az izgalmas alkotást nagy sikerrel mutatták be 2015-ben a Műpában. A lényeg azonban mindezek ellenére az, hogy a zenei passióműfajról bennünk élő képet egyeduralkodóként a nagy mű, Bach *Máté-passiója* alakította ki.